การสร้างบทการแสดง แสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

THE CREATION OF THE LIGHT AND SOUND PERFORMANCE: “ARAYA KHUKHAN: THE PATH OF FAITH – SAEN DONTA, ANCESTRAL WORSHIP”, KHUKHAN DISTRICT, SISAKET PROVINCE

ธันยพงศ์ สารรัตน์[1], เชิดศักดิ์ ฉายถวิล[2], ธนพล ป้องแก้ว[3], เอนก ศรีภพ[4], ธีรพัฒน์ ผงกุลา[5]
สิริชัย ศรีชัย[6], ปฏิพล แสนหยุด[7], ธีร์ธวัช บริบูรณ์[8], สุริยา ธัมมา[9], บดินทร์ มานะวงศ์[10]
กิตติพศ มาลัย[11], กฤษตกร ถนอมบุญ[12] และ ศรชัย กันทอง[13]
Thanyapong Sararat[1], Cherdsak ChaiThawin[2,] Thanapon Pongkaew[3],
A-nek Sriphob[4], Teerapat Pongkula[5], Sirichai Srichai[6], Patipon Saenyud[7]
Teetawat Boriboon[8], Suriya Thamma[9], Bordin Manawong[10], Kittipot Maliy[11]
Kittakorn Tanomboon[12], and Sornchai Kunthong[13]
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ[1-13]
Sisaket Rajabhat University[1-13]
E-mail: thanyapong.s@sskru.ac.th[1]

ได้รับบทความ: 14 ตุลาคม 2568; **แก้ไขบทความ**: 5 พฤศจิกายน 2568; **ตอบรับตีพิมพ์**: 21 พฤศจิกายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างบทการแสดง แสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า 1) ที่มาของการแสดง เกิดจากสภาวัฒนธรรมอำเภอขุขันธ์ และชาวอำเภอขุขันธ์ ได้มีความคิดเห็นร่วมกันว่าปี 2567 เป็นปีมหามงคลที่รัชกาลที่ 10 ทรงเจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ จึงมีความประสงค์ที่จะจัดงานแซนโฎนตาให้ยิ่งใหญ่กว่าทุกปี โดยได้ขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษเพื่อดำเนินการจัดการแสดงและสร้างบทขึ้น 2) เรื่องย่อคือ ขุขันธ์ในอดีต มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมบูชาดวงวิญญาณบรรพชนในห้วงสารทบุญเดือนสิบ มิตรภาพระหว่างรัชกาลที่ 1 กับตากะจะ ความเชื่อเรื่องนรก ยุคทวารวดี ยุคเขมรโบราณ ปลูกฝังความกตัญญูผ่านพิธีกรรมบูชาดวงวิญญาณบรรพชน สืบเนื่องถึงการสถาปนาเมืองขุขันธ์ในช่วงปลายสมัยอยุธยา เชื่อมโยงความฝันถึงดวงวิญญาณที่มาขอส่วนบุญ เรื่องราวความสัมพันธ์กับเมืองเวียงจันทน์ปลายสมัยธนบุรี จากนั้นเป็นเหตุการณ์การสถาปนาราชวงศ์จักรี ความขัดแย้งกับเมืองเวียงจันทน์ พิธีกรรมการปรกพลเพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่อแผ่นดิน ส่วนสุดท้ายเป็นคำสอนของพระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวนที่ขึ้นมาปกครองเมืองแทนตากะจะ และยังมีการปลูกฝังแนวคิดเรื่องพิธีกรรมแซนโฎนตาสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน 3) ลำดับเหตุการณ์มี 2 ฉากใหญ่ คือ ฉากเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมแซนโฎนตา และฉากที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง สังคม วัฒนธรรมของเมืองขุขันธ์ตั้งแต่อดีตถึงสมัยต้น

รัตนโกสินทร์ 4) บทการแสดงเป็นบทบรรยายภาษาไทยดำเนินเรื่องตามบทสนทนาตัวละคร 5) ดนตรีใช้วงโปงลางอีสานผสมการแสดงจินตลีลาประกอบเพลง 6) ตัวละครประกอบด้วยตัวเดี่ยว และแบบกลุ่ม 7) ลักษณะการแต่งกาย เป็นการแต่งกายแบบเขมร ดังกล่าวถือว่าเป็นชุดการแสดงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ช่วงส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : บทการแสดง แสง สี เสียง, แซนโฎนตา, ขุขันธ์, ศรีสะเกษ

Abstract

This Research article aims to create a light and sound performance titled “Araya Khukhan: The Path of Faith – Saen Don Ta, Honoring the Ancestors” in Khukhan District, Sisaket Province. The study found that: (1) The performance originated from a joint initiative between the Khukhan District Cultural Council and local residents, who agreed to organize a grander Saen Don Ta festival in 2024, a significant year marking the 6th cycle birthday of King Rama X, with support from Sisaket Rajabhat University in developing the script and performance. (2) The story highlights Khukhan’s historical role in ancestral worship during the traditional merit-making season, including references to King Rama I’s relationship with Ta Kacha, ancient beliefs about the afterlife from the Dvaravati and Khmer periods, and the founding of Khukhan in the late Ayutthaya era. It links ancestral dreams seeking merit, relations with Vientiane during the Thonburi era, the establishment of the Chakri Dynasty, and rituals expressing gratitude to the land. The final part conveys the teachings of Phraya Khukhan Phakdi Srinakorn Lamduan, who succeeded Ta Kacha, and emphasizes the continued importance of the Saen Don Ta ritual. (3) The performance consists of two major scenes: one focusing on beliefs and rituals, and the other on the political, social, and cultural history of Khukhan from the past to the early Rattanakosin era. (4) The script is in Thai, combining narrative and character dialogue. (5) The performance uses a traditional Isan "pong lang" orchestra with interpretive dance. (6) The cast includes solo and group performers. (7) Costumes reflect traditional Khmer attire. Overall, this performance represents a cultural-historical showcase that effectively promotes local tourism

Keywords: Light and Sound Performance, Saen Donta, Khukhan, Sisaket

บทนำ

อาณาบริเวณบ้านเมืองอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษในอดีตนั้น เป็นเมืองโบราณในวัฒนธรรมเขมร จะเห็นได้จากโบราณสถานสมัยเขมรที่ยังปรากฏอยู่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539: 151) เป็นแหล่งชุมทางน้ำที่สำคัญ เนื่องจากลุ่มน้ำในพื้นที่มีลักษณะเฉพาะคือไหลจากทิศใต้มายังทิศเหนือทุกสาย ทำหน้าที่เสมือน “ถนนน้ำ” ที่เชื่อมต่อชุมชนและอำเภอต่างๆ ของอำเภอขุขันธ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณและเส้นทางอพยพของผู้คน เช่น ห้วยแก้ว (โอรแก้ว) ห้วยศาลา ห้วยใต้ ห้วยเหนือ ห้วยตึกชู และห้วยสำราญ (ภราดร ศรปัญญา และคณะ, 2558ข: 5-6) แต่ต่อมาอาณาจักรเขมรโบราณได้เสื่อมอำนาจลงในปลายสมัยอยุธยา ชาวไทยพื้นเมืองที่เรียกตัวเองว่า “กวย” หรือ “กูย” ได้อพยพข้ามลำน้ำโขงมาสู่ฝั่งขวาประมาณปี พ.ศ.2256 และได้แยกย้ายกันออกไป 6 กลุ่ม กลุ่มที่มี “ตากะจะ” และ “เชียงขัน” ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโคกลำดวน (สภาวัฒนธรรมศรีสะเกษและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2548: 45-46) และใน พ.ศ.2306 สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 หรือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกบ้านโคกลำดวนหรือบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวนขึ้นเป็นเมืองและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตากะจะหรือหลวงแก้วสุวรรณ เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนเจ้าเมือง ต่อมาเมืองนี้ได้ชื่อว่าเมืองขุขันธ์ (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2556: 115 และ ภราดร ศรปัญญา และคณะ, 2558ก: 11) ภายหลังใน พ.ศ.2321 สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหลังจากเสร็จการศึกสงครามกับเวียงจันทน์ มีความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองเป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน และในเวลาต่อมาเจ้าเมืองขุขันธ์ถึงแก่อนิจกรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงปราบ (เชียงขัน) เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนเจ้าเมืองขุขันธ์ต่อไป (บรรณ มากนวล, 2562: 23) ซึ่งจากบริบทข้างต้นเป็นสังเขปประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเมืองขุขันธ์ ที่เป็นฐานที่มั่นของผู้คนในการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนมาตั้งแต่ยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ เป็นดินแดนอารยธรรมแห่งศรัทธาอันยิ่งใหญ่ต่อการบูชาดวงวิญญาณบรรพชนที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่ยุคอาณาจักรโบราณ ยุคทวารวดี ยุคเขมร ที่เรียกว่า สารทวิษุวัติ หรือ ไถงแซนโฎนตา สารทบุญเดือนสิบ ซึ่งเป็นฤดูกาลที่กลางวันและกลางคืนเสมอภาคกัน (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2567: 1) สืบเนื่องถึงปัจจุบันในฐานะที่เยาวชนเมืองขุขันธ์เป็นกลุ่มคนอพยพที่ร่วมกันสร้างบ้านแปงเมือง ออกรบเพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่อผืนแผ่นดิน ซึ่งพิธีแซนโฎนตานั้นจะทำกันในช่วงเดือน 10 ทางจันทรคติ (ราวเดือนกันยายน-ต้นเดือนตุลาคม) ของทุกปี (“แซน” เป็นคำยืมภาษาจีน หมายถึง เซ่นไหว้ ส่วนคำว่า “โฎนตา” เป็นคำเขมร “โฎน” แปลว่า ยาย ส่วน “ตา” แปลว่า ตา แซนโฎนตา จึงหมายถึง การเซ่นไหว้ผีปู่ย่าตายายนั่นเอง ประเพณีดังกล่าวถือเป็นประเพณีที่มีความสำคัญยิ่งตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายเขมรที่จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีชนผู้ล่วงลับไปแล้ว (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2556: 95-96) ทั้งนี้ยังมีข้อสังเกตเพิ่มเติมคือคำว่า “แซน” ในพจนานุกรมเขมร-ไทย (2550) ได้ให้ความหมายเป็น 3 นัย คือ เซ่นไหว้, แต่งงาน, จำนวนแสน ซึ่งคำว่าเซ่นไหว้จะตรงกับบริบทเรื่องนี้มากที่สุด ส่งผลให้กลายเป็นสารทแห่งความกตัญญูที่โดดเด่นของอำเภอขุขันธ์ (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2568: 50-51) ปัจจุบันความเจริญได้เข้าสู่ภาคอีสานเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การเมืองการปกครอง การคมนาคม เศรษฐกิจการค้า และประชากร โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณมากขึ้น ขุขันธ์จึงเป็นอำเภอหนึ่ง

ของจังหวัดศรีสะเกษที่มีความน่าสนใจเพราะมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีสถานที่สำคัญทางการท่องเที่ยวหลายแห่ง ประกอบกับนโยบายของประเทศไทยที่ส่งเสริมเรื่อง Soft Power เศรษฐกิจฐานราก หรือการศึกษาเชิงพื้นที่ มีการมุ่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งแบบเชิงนิเวศวิทยา และแบบเชิงวัฒนธรรม อันเป็นผลที่จะนำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่น โดยอ้างเอาศักยภาพที่เป็นจุดเด่นของท้องถิ่นออกมานำเสนอ และเร่งสร้างงานการผลิตอาหาร และแปรรูปอาหารงานหัตถกรรมต่าง ๆ งานฝีมือ ให้เป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว หรือที่เรียกว่า สินค้า OTOP หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์นั่นเอง อีกทั้งทางมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษยังมีการนำโครงการเพิ่มศักยภาพชุมชน Soft Power บนฐานอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีแซนโฎนตา ประจำปีงบประมาณ 2567 ณ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้บริบทและบทบาทความสำคัญของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษในฐานะที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น เป็นมหาวิทยาลัยชนชั้นนำในการพัฒนาท้องถิ่นระดับภูมิภาค (มหาวิทยาลัยกลุ่ม 3) มีการส่งเสริมการพัฒนายกระดับคุณภาพสินค้าท้องถิ่น ตลอดจนยกระดับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการจัดงานเทศกาลประเพณี “แซนโฎนตา” ของอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดำรงไว้ซึ่งความเป็นปึกแผ่นของสังคม และเป็นพิธีกรรมที่เด่นชัดที่ทำให้เห็นการกระทำทางสังคมของชาวไทยเชื้อสายเขมรต่อผีบรรพชน โดยสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งงานเทศกาลประเพณีแซนโฎนตาขุขันธ์ ปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่สร้างพลังและจิตสำนึกร่วมของกลุ่มคนในท้องถิ่น และเป็นพื้นที่ทางสังคมแห่งใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น มีศักยภาพในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้สาธารณะของชุมชนผ่านกระบวนการสื่อความหมาย และการถ่ายทอดชุดความรู้ผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในท้องถิ่น พร้อมกับการพัฒนาผลผลิตทางวัฒนธรรมในรูปแบบสินค้าทางวัฒนธรรม สื่อการเรียนรู้และหนังสือประมวลชุดความรู้เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อส่งเสริมบรรยากาศแห่งความ “สุขใจไปขุขันธ์ เที่ยวด้วยกันแซนโฎนตา ศรีสะเกษ” อย่างยั่งยืนด้วยนั่นเอง (ประกาศิต อานุภาพแสนยากร และคณะ, 2567: คำนำ)

จากบริบทดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ที่เป็นส่วนหนึ่งที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวต่างถิ่นต่างชาติเข้ามาเที่ยวชม เป็นต้น โดยเฉพาะที่ลานสาธารณะบริเวณใจกลางตัวอำเภอขุขันธ์ เป็นลานการจัดงานแซนโฎนตาและลานการจัดการแสดงละครแสง สี เสียง กลางแจ้งที่มาที่ไปของท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับตำนานการตามช้างของตากะจะ (ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ, 2567: 4) ซึ่งถือเป็นศิลปะของการแสดงละครสมัยใหม่ (สดใส พันธุมโกมล, 2565: 43) และมีขบวนแห่แซนโฎนตา ส่งผลให้ประเพณีแซนโฎนตาเมืองขุขันธ์เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก แม้ชาวขุขันธ์จะมีความแตกต่างในด้านภาษา เชื้อชาติต่างเผ่าพันธุ์ ต่างขนบธรรมเนียมประเพณีและต่างถิ่นฐานมาอยู่ร่วมกัน ต่างก็ให้เกียรติและยอมรับซึ่งกันและกัน ให้ความร่วมมือสมัครสมานสามัคคี โดยเฉพาะให้ความเคารพศรัทธาต่อบรรพบุรุษเมืองขุขันธ์ ตากะจะหรือหลวงแก้วสุวรรณที่เป็นนักรบผู้กล้าและเป็นผู้สร้างบ้านแปงเมืองและปกครองเมืองขุขันธ์เป็นท่านแรก โดยมีอนุสาวรีย์ตากะจะเป็นสัญลักษณ์ของเมืองขุขันธ์อย่างภาคภูมิใจ จึงเชื่อว่างานแซนโฎนตาจะอยู่คู่เมืองขุขันธ์อย่างยิ่งใหญ่ตลอดไป (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2568: 5) ดังกล่าวเห็นได้จากการที่ชาวเมืองขุขันธ์ร่วมกันทำบุญประเพณี “แซนโฎนตา” เป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนกันยายน โดยชาวบ้านทุกสารทิศจะมาร่วมกันทำบุญประเพณี

และใน พ.ศ.2567 ที่ผ่านมาทางอำเภอขุขันธ์มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและได้รับการสนับสนุนชุดการแสดง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” จากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อำเภอขุขันธ์เกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตา พบว่ายังไม่มีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบทละครเรื่องนี้โดยตรง มีเพียงงานศึกษากลุ่มนี้เป็นการแสดงถึงความเชื่อเรื่องพิธีกรรมแซนโฎนตาในพื้นที่อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดใกล้เคียง เช่น งานของสารภี ขาวดี (2559) เรื่อง “ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษจังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประดิษฐ์” งานของเมธาวี ศิริวงศ์ (2556) เรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม : กรณีศึกษางานเทศกาลประเพณีแซนโฎนตา อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ” งานของสุทัศน์ ประทุมแก้ว และ อุทัย ภูคดหิน (2562) เรื่อง “แซนโฎนตา : ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ” และงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2567) เรื่อง “ด้วยรักแก่ผู้ล่วงลับ : พัฒนาการของความเชื่อเรื่องผีบรรพชนจากพิธีแซนโฎนตาของอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ในช่วงยุคสร้างบ้านแปงเมืองจนถึงยุคประวัติศาสตร์ร่วมสมัย” งานวิจัยดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มงานที่ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการประกอบพิธีกรรมและการจัดงานเทศกาลแซนโฎนตา ตลอดจนพัฒนาการของความเชื่อเรื่องผีจากพิธีกรรมแซนโฎนตาในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งคณะผู้เขียนได้อาศัยงานของโมพี ศรีแสนยงค์ (2552) เรื่อง “การสร้างบทแสดง แสง สี เสียง ตำนานบุญสรงกู่ บ้านยางกู่ ตำบลมะอึ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด” เป็นแนวทางในการศึกษาและอภิปรายผลในการศึกษาครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างบทการแสดง แสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ขอบเขตของการวิจัย

1.ศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพิธีกรรมแซนโฎนตาที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ของเมืองขุขันธ์

2.สร้างบทการแสดง แสง สี เสียง โดยจะยึดองค์ประกอบ 7 ประการ คือ โครงเรื่อง การแปลงฉากและลำดับเหตุการณ์ บทแสดง ดนตรี เพลง ตัวละคร และลักษณะการแต่งกาย ซึ่งได้ดัดแปลงจากแนวคิดทฤษฎีการละครของอริสโตเติล (เปรมฤดี มุสิกะนันท์, 2534: 19-30)

3.ลักษณะการจัดแสดงเป็นแบบกึ่งเล่าเรื่อง มีการขับร้อง ฟ้อนรำ และการแสดงแบบพื้นบ้านอีสานประยุกต์ โดยแบ่งเป็น 3 องก์ แล้วใช้เทคนิคแสง สี เสียง ประกอบด้วย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ได้บทแสดง แสง สี เสียง ที่สามารถนำไปแสดงได้

2.ได้เผยแพร่ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติชนวิทยา ผ่านการสื่อสารในรูปแบบของการแสดง

3.สามารถนำไปใช้ในการศึกษาหลักสูตรสาขาวิชานาฏศิลป์และการละครหรือหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพประเภทงานสร้างสรรค์สาขานาฏศิลป์และการละคร โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของอำเภอขุขันธ์ในมิติทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมแซนโฎนตา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น และการสังเกตจากสถานที่จริงตามข้อมูลในประวัติศาสตร์ แล้วประมวลเค้าโครงเรื่องของบทละครโดยลำดับเหตุการณ์จากอดีต เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุของการจัดงานในเดือนกันยายน 2567 จึงเขียนบทการแสดง แสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางของศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” โดยนำเสนอการศึกษาค้นคว้าในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1.ที่มาของการแสดง

เกิดจากทางสภาวัฒนธรรมอำเภอขุขันธ์ และชาวอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้ดำเนินการจัดประเพณีแซนโฎนตาครั้งแรกให้เป็นงานระดับอำเภอ โดยใน พ.ศ.2544 มีการเสนอชื่อโครงการ “งานประเพณีขุขันธ์แซนโฎนตา” ซึ่งถือว่าเป็นการจัดงานประเพณีแซนโฎนตาในระดับเมืองเป็นแห่งแรกและครั้งแรกของโลกก็ว่าได้ ขอให้ลูกหลานชาวขุขันธ์จงได้ภาคภูมิใจในความเป็นเมืองขุขันธ์ของเรา โดยเริ่มจัด ณ หอประชุมอำเภอขุขันธ์ และในปีต่อๆ มา ได้มีการใช้ชื่อว่า “งานเทศกาลกล้วยแสนหวี ประเพณีแซนโฎนตา บูชาหลักเมือง” และเพิ่มชื่อใหม่อีกใน พ.ศ.2552 ในชื่อว่า “งานรำลึกพระยาไกรภักดี ประเพณีแซนโฎนตา บูชาหลักเมือง ลือเลื่องกล้วยแสนหวี” และ

มีการเพิ่มกิจกรรมอีกหลายกิจกรรมมาจนปัจจุบันนี้ (บรรณ มากนวล, 2562: 12. และ นิติภูมิ ขุขันธิน , 2567: สัมภาษณ์) จนกระทั่งใน พ.ศ.2560 ได้มีการแสดง แสง สี เสียง เป็นครั้งแรกและสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2567: สัมภาษณ์) จนกระทั่งใน พ.ศ.2567 ชาวเมืองขุขันธ์ได้มีความคิดเห็นร่วมกันว่า ปีนี้เป็นปีมหามงคลยิ่งที่รัชกาลที่ 10 ทรงเจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ จึงมีความประสงค์ที่จะจัดงานแสดง แสง สี เสียง ให้ยิ่งใหญ่กว่าทุกๆ ปี โดยขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษเพื่อเป็นผู้สนับสนุน เมื่อทางมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษให้การสนับสนุนแล้วจึงมีมติให้จัดการแสดงแสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” จึงได้สร้างบทการแสดงขึ้น (วัชรินทร์ สอนพูด, 2567: สัมภาษณ์. และ สุเพียร คำวงศ์, 2567: สัมภาษณ์)

2.โครงเรื่อง

โครงเรื่องสามารถกล่าวพอสังเขปได้ว่า ในส่วนบทบรรยายนำก่อนการเข้าเรื่องที่กล่าวว่า พื้นที่ขุขันธ์ ดินแดนอารยธรรมแห่งศรัทธาอันยิ่งใหญ่ต่อการบูชาดวงวิญญาณบรรพชนที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อาณาจักรโบราณ ยุคทวารวดี และยุคเขมรโบราณ เรียกว่า “สารทวิษุวัต” หรือ “ไงแซนโฎนตา” “สารทบุญเดือนสิบ” ซึ่งเป็นฤดูกาลที่กลางวันและกลางคืนเสมอภาคกัน (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2567: 1) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงองค์ความรู้อีกส่วนหนึ่งของบทละครเกี่ยวกับความสำคัญของพื้นที่แถบนี้ที่เคยถูกเรียกขานว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” ทำหน้าที่ส่งส่วยสาอากรให้กับราชสำนักสยาม จนเกิดเป็นมิตรภาพระหว่างพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์กับเจ้าเมืองนามว่า พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน และ พระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2567: 1 และ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ, 2544: 141) และยังอธิบายถึง กาลเวลาที่เนิ่นนานที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้มีจิตวิญญาณอันสูงส่งที่แสดงถึงความกตัญญูต่อรากเหง้าเผ่าพันธุ์ ที่ถูกส่งผ่านวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านประเพณีแซนโฎนตา (สารทเขมร) ปัจจุบันพิธีกรรมแซนโฎนตามีการปฏิบัติกันทั้งในครอบครัว และระดับหมู่บ้านหรือจังหวัด งานแซนโฎนตานี้จะเริ่มตั้งแต่วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 (กรมศิลปากร, 2552: 22) ถือเป็นจริยธรรมในวันสารทของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยในเรื่องความกตัญญูที่เด่นชัดโดยแท้จริง

องก์ที่ 1 ได้ให้ภาพเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์เป็นการเปิดเรื่องและดำเนินเรื่องซึ่งดวงวิญญาณต่างๆ ที่นายนิรบาลเปิดประตูนรกให้ดวงวิญญาณขึ้นมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและตำนานการกรวดน้ำของพระเจ้าพิมพิสาร (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2521: 125) ซึ่งฐานคติความเชื่อของชาวไทย-เขมร ได้มีความเชื่อว่า เปรตเป็นลักษณะวิญญาณที่หิวโหย อดอยาก เป็นผู้ที่อาศัยอีกภพภูมิหนึ่ง มีความสัมพันธ์กับประเพณีแซนโฎนตาของชาวไทยเขมร ทั้งนี้ สัจภูมิ ละออ (2568: 26) กล่าวว่า ประเพณีเกี่ยวกับเปรตนี้ ชาวเขมรรวมเอา 3 ความเชื่อมาร่วมกันในพิธีทำบุญจุมบิณฑ์ นั่นคือความเชื่อเรื่องผี ชาวเขมรเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะมารับส่วนบุญ ต้องอุทิศส่วนกุศลไปให้ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ชาวเขมรนำเอาพิธีเซ่นไหว้ บวงสรวง มาประกอบพิธี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษ และความเชื่อในศาสนาพุทธ ชาวเขมรนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษโดยเฉพาะที่บางคนอาจไปเกิดเป็นเปรตรอรับส่วนบุญอยู่เท่ากับการรวมเอาผี พราหมณ์ และพุทธ มาอยู่ด้วยกันอย่าง

กลมกลืน (ยโสธารา ศิริภาประภากร และคณะ, 2561: 23) มีการผสานความเชื่อกับเรื่องราวของมเหศักดิ์หลักเมือง และศาสนาผี พราหมณ์ พุทธ (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2563: 49, นิติภูมิ ขุขันธิน, 2568 และชาญชัย คงเพียรธรรม, 2568: 21) เช่น สัญญาณที่สื่อถึงการเดินทางกลับบ้านของดวงวิญญาณ ซึ่งสัมพันธ์กลับกับความเชื่อของผู้คนที่ว่า ทุกคนเมื่อตายไป ต้องเป็นเปรตแน่ ตายไปแล้วก็ไปตกอยู่ในเมืองนรกนานชั่วกัปชั่วกัลป์ หนึ่งกัปที่ปรากฏในเอกสารคือ 4,320 ล้านปี กว่าจะหลุดลอดออกมาได้ให้พ้นก็ 92 กัลป์ หรือ 32 กัป ซึ่งก็ไม่มีวันที่จะได้เกิดมาเป็นอะไรซักอย่าง และคืนที่วิญญาณมาถึงบ้าน หมาจะหอนกันเกรียว มีนกคุณจา (นกกระจาบ) จะร้อง ร้องจนน่ารำคาญ ร้องรบเร้า ร้องบอกว่ามาแล้วนะ ถือเป็นลางบอกว่าวิญญาณบรรพบุรุษออกมาแล้ว โดยเป็นการเตรียมเตือนให้ลูกหลานได้เตรียมการ (ประไพ ขุขันธิน, 2567: สัมภาษณ์ และ วิลาวัลย์ ธรรมวัตร, 2567: สัมภาษณ์) รวมถึงเหตุการณ์การบานสะพรั่งของดอกข้าวดินที่ขาวบานสะพรั่งไปทั่วท้องนา ส่วนคนที่ทำบุญให้ดวงวิญญาณบรรพชนก็จะได้รับคำอวยพรให้อยู่ดีมีสุข เช่น การเตรียมอาหาร เครื่องใช้สำหรับบรรพบุรุษ หรือแม้กระทั่งการส่งท่านกลับ โดยก่อนส่งลูกหลานจะทำเรือกาบกล้วยใส่เงิน กระดาษ อาหาร ผลไม้ และของใช้ขนาดเล็ก จุดเทียน แล้วลอยไปในแม่น้ำ หรือบ่อในบริเวณบ้าน เป็นการส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับสู่ยมโลกก่อนสว่าง หากไม่ทำเรือส่งท่านท่านจะกลับไปยมโลกไม่ได้ และจะต้องค้างอยู่ในโลกกระทั่งถึงเวลาแซนโฎนตาอีกรอบ ซึ่งเป็นการสร้างบาปและความทุกข์ให้ท่าน ส่วนหากใครไม่ปฏิบัติย่อมจะได้รับผลกรรมที่ไม่ดีและเกิดขึ้นกับตนเอง

องค์ที่ 2 เป็นการกล่าวถึงบริบทของอาณาจักรโบราณ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 ได้ก่อกำเนิดอาณาจักรทวารดีในพื้นที่อีสานตอนใต้ แถบเทือกเขาพนมดงเร็ก และลุ่มน้ำห้วยสำราญได้เกิดอารยธรรมการบูชาดวงวิญญาณบรรพชน และยกย่องเชิดชูให้เป็นเทพเจ้าที่เรียกว่า เทพบิดรและเทพมารดา ปัจจุบันยังคงมีร่องรอยอารยธรรมโบราณเป็นใบเสมา การบูชามเหศักดิ์หลักเมืองและพิธีไหว้ผีปู่ตากลุ่มชาติพันธุ์ลาว พิธีแคร์ประส๊ากและประเพณีแซนโฎนตากลุ่มชาติพันธุ์เขมร (กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2562ก: 21.กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2562ข: 12. กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2562ค: 45. และ กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2562ง: 11)

องค์ที่ 3 กล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ในเขตพื้นที่แถบอีสานใต้ตอนเหนือของเทือกเขาพนมดงเร็ก ซึ่งในสมัยของพระองค์นั้นอาณาจักรเขมรโบราณมีกษัตริย์ปกครองอยู่ 2 พระองค์ คือ พระเจ้าชัยวีรวรมันทรงปกครองเมืองพระนคร ส่วนพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงปกครองอาณาจักรรอบนอก ดังปรากฏหลักฐานคือ ศาสนสถานประจำพระองค์บนภูเขาพนมดงเร็กที่ข้างปราสาทเขาพระวิหาร หลังจากที่พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือพระเจ้าชัยวีรวรมันในพ.ศ.1553 พระองค์ทรงเสด็จมาประทับ ณ เมืองพระนคร และทรงโปรดให้สร้างปราสาทคลังหลังใต้พระราชวังหลวง และปราสาทพิมานอากาศ ซึ่งเป็นศาสนสถานประจำรัชกาล พระองค์ทรงครองราชนานถึง 50 ปี ในสมัยของพระองค์ อาณาจักรเขมรโบราณเรืองอำนาจมาก แผ่ขยายอาณาเขตออกไปกว้างใหญ่ไพศาล ดังปรากฏหลักฐาน คือ ศิลาจารึกที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เช่น แขวงจำปาศักดิ์ของลาว ในจังหวัดลพบุรี ปราจีนบุรี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2563: 22 และ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และ ศานติ ภักดีคำ, 2557: 35-36)

องก์ที่ 4 กล่าวถึงสภาพทั่วไปของเมืองขุขันธ์ภายหลังการล่มสลายของอารยธรรมเขมรโบราณ ซึ่งวิถีชีวิตของผู้คนยังคงสืบทอดอารยธรรมบูชาดวงวิญญาณบรรพชนและการนับถือผีจนเป็นจารีตประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่น และกล่าวถึงความสำคัญทางการเมืองการปกครองของพื้นที่แถบนี้ในพื้นที่เขตเขมรป่าดง หรือที่เรียกว่าอีสานใต้นั้น เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนที่พูดภาษากวย (กูย) และเขมรในลักษณะของชุมชนหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นกลุ่มตามริมน้ำหรือหนองน้ำ มีการไปมาหาสู่กันระหว่างกลุ่มหมู่บ้านชาวกวยบริเวณที่เป็นเขตเขมรป่าดงหรือบริเวณที่เป็นจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษปัจจุบัน ผู้นำชุมชนแถบเขมรป่าดงได้นำความดีความชอบในการติดตามช้างเผือกกลับคืนสู่กรุงศรีอยุธยา จึงโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาศักดิ์เป็นหลวงใน พ.ศ.2320 ในขั้นแรกและในปีต่อมาได้นำของป่า เช่น งาช้าง นอระมาด เป็นต้น ไปถวายอีกจึงได้บรรดาศักดิ์เป็นพระ และได้ตั้งบ้านเรือนเป็นเมืองเมื่อ พ.ศ.2302 และเป็นยุคที่สืบเนื่องถึงยุคของเชียงขัน (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2558: 102 และสมทอง เกิดโภค, 2555: 25) ภายหลังการสถาปนาบ้านเมืองอย่างมั่นคงแล้ว จากนั้นมีการเล่าประเด็นเชื่อมโยงกับพิธีกรรม ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีปู่ตา เนี๊ยะตา เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง

องก์ที่ 5 กล่าวถึงความฝันถึงดวงวิญญาณบรรพชนที่มาขอส่วนบุญส่วนกุศล ซึ่งนิมิตฝันได้เตือนสติให้เชียงขันได้ทราบถึงสายสัมพันธ์ของบรรพชนที่ต้องการสื่อสารให้ลูกหลานได้ตระหนักถึงบุญคุณของแผ่นดินและญาติผู้ล่วงลับที่รอคอยลูกหลานทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และทำให้เชียงขันรำลึกถึงคำสอนเรื่องความกตัญญูต่อพวกพ้องและผืนดินที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชน

องก์ที่ 6 กล่าวถึงปัญหาจากความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ในสมัยธนบุรีที่ผู้คนในพื้นที่ถูกเกณฑ์ไปร่วมรบทัพจับศึกจนได้รับชัยชนะและมีการอัญเชิญพระแก้วเนรมิตและพระพญาครุฑมาประดิษฐานไว้ที่วัดลำภูรัมภนิวาส ตำบลใจดี อำเภอขุขันธ์ จวบจนถึงปัจจุบัน ดังกล่าวแสดงถึงหัวเมืองเขมรป่าดงได้ประกอบไปด้วยบุคคลหลายเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นข่า ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และมีวัฒนธรรมร่วมรากเดียวกันกับชาวกูย เขมร และ ลาว เป็นต้น กล่าวคือเดิมในสมัยอยุธยา เจ้าเมืองข่า (กวย) คือ พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน (ตากะจะ) และเป็นเมืองที่มีชุมชนชาวป่า (กูย) (ไพฑูรย์ มีกุศล, 2532: 74) จากนั้นได้มีผู้ปกครองเมืองสืบทอดต่อกันมาล้วนแล้วแต่สืบสานขนบการบูชาบรรพชน ดังคำกล่าวของตัวละครที่ว่า “ข่าเชียงขัน ตำแหน่งหลวงปราบแห่งเมืองขุขันธ์ ขอนำไพร่พลจากหัวเมืองเขมรป่าดงเข้าร่วมปกป้องแผ่นดินมาตุภูมิด้วยความจงรักภักดี หากแม้นได้รับชัยจากศึกครั้งนี้ พวกข้าจะกลับมาสร้างคุณแก่แผ่นดินเกิดและสืบทอดจารีตประเพณีบูชาดวงวิญญาณบรรพชนสืบไปตราบชั่วลูกชั่วหลาน ข้าขอบารมีแห่งบุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์แห่งมนตราปรกพลจงแสดงอภินิหารให้บังเกิด ณ บัดนี้เถิด” (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2567: 3) โดยเฉพาะยุคของเชียงขัน หรือพระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน ซึ่งท่านเป็นบุคคลที่กตัญญูต่อบ้านเกิดเมืองนอนมาก เป็นผู้เลื่อนที่ตั้งเมืองขุขันธ์มา ณ ที่ตั้งเมืองขุขันธ์ในปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากกองทัพส่วนกลางให้เป็นวีรบุรุษ (ทหารเอก) แห่งกองทัพเมืองขุขันธ์ เมื่อครั้งยกทัพร่วมปราบศึกสงครามที่เวียงจันทน์ โดยมีเจ้าพระยาจักรี (ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 1) เป็นแม่ทัพหลวงจากส่วนกลาง ชนะศึกแล้วได้อัญเชิญองค์พระแก้วมรกต และองค์พระแก้วเนรมิตกลับสู่สยามประเทศ (ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี) (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2553: 12-13 และธันยพงศ์ สารรัตน์, 2564: 22-23) สอดรับกับข้อความที่เชียงขันกล่าวไว้ในบทละครที่ว่า “ลูกหลาน

เอย บ้านเมืองนี้ ไม่ได้สำคัญว่าใครคือผู้สร้าง แต่มันสำคัญว่าใครคือผู้รักษา กาลบัดนี้ ข้าพระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวนได้ขึ้นปกครองไพร่พลแห่งหัวเมืองเขมรป่าดงสืบต่อจากบรรพชนผู้มีนามว่าพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน และกาลบัดนี้ได้ถึงฤดูสารทเดือนสิบ ประเพณีไถงแซนโฎนตาบรรพบุรุษเมื่อครั้งโบราณกาลเรียกว่า สารทวิษุวัติ พวกเราจงร่วมกับสืบสานรอยทางแห่งศรัทธาต่อดวงวิญญาณบรรพชน ปู่ตา เนี๊ยะตา บูชามเหศักดิ์หลักเมือง เพื่อรำลึกถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ จงตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูและความสามัคคีแห่งวงศ์ตระกูลเถิด (มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2567: 10) ดังกล่าวถือเป็นการจบเรื่องที่ล้วนมีรากฐานจากประเพณีแซนโฎนตาเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยทุกกิจกรรมจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันโดยมีความเชื่อเกี่ยวกับดวงวิญญาณบรรพชนเป็นจุดเชื่อมร้อย

ภาพที่ 2 แผนภาพคติความเชื่อเรื่องความกตัญญูของคนเขมรถิ่นไทยที่ปรากฏในบทละครแสง สี เสียง อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน พ.ศ.2567

3) การแบ่งฉาก

การแบ่งฉากแบ่งเป็น 2 ฉากใหญ่ๆ คือ 1.ฉากที่ว่าด้วยเรื่องประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับแซนโฎนตา และ2.ฉากที่ว่าด้วยความเป็นมาของเมืองขุขันธ์ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นสมัยทวารวดีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนหากแบ่งย่อย ๆ จะเป็นองก์ ได้แก่ องก์ที่ 1 กำเนิดวิษุวัติแห่งศรัทธา สารทบูชาบรรพชน (ความเชื่อเรื่องแซนโฎนตา) องก์ที่ 2 กำเนิดอาณาจักรโบราณ และองก์ที่ 3 สุริยะยาตรา สืบศรัทธา รอยทางบรรพชน (กล่าวถึง ร่องรอยอารยธรรมเขมรในอาณาบริเวณ

บ้านเมืองขุขันธ์ในอดีต) องก์ที่ 4 อารยะขุขันธ์ แดนศิวิไลซ์ (ความสำคัญของเมืองของเมืองขุขันธ์) องก์ที่ 5 นิมิตฝัน บรรพชน (ความเชื่อที่มีต่อพิธีกรรมแซนโฎนตา) และองก์ที่ 6 วีรชนคนกล้า หัวเมืองเขมรป่าดง สืบสานรอยบรรพชน แซนโฎนตา บูชาบรรพชน (การเมืองและความเชื่อที่มีการผสานร่วมกัน)

4) บทแสดง

ใช้เป็นความเรียงร้อยแก้ว มีบทบรรยาย บทพูด บทนำ และบทสรุป

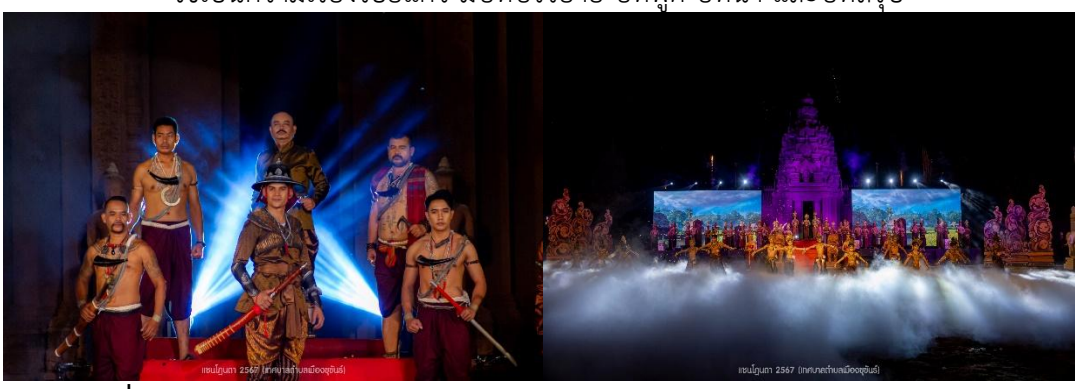

ภาพที่ 3-4 ละครแสง สี เสียง อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน พ.ศ.2567

5) ดนตรี

ใช้วงดนตรีโปงลางอีสาน ผนวกกับเสียงสะไน มีบทร้องของพิธีรำมะม๊วด หรือ หมอทรง(พจนานุกรมเขมร-ไทย, 2550: 123) และดนตรีเขมร-กูย ประกอบ

6) ลักษณะการแต่งกาย

เป็นการแต่งกายพื้นถิ่นในวัฒนธรรมกูยและเขมรชุดการแสดงดังกล่าวมีลักษณะเป็นมรดกของชาวบ้านมาจากรากฐานการร่วมคิดร่วมสะสมทางวัฒนธรรม แสดงสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยมากเป็นศิลปะการแสดงที่เล่นเพื่อความสนุกสนาน มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้พื้นฐานศิลปะการขับร้อง การฟ้อนรำ ซึ่งแฝงไว้กับสังคม ประเพณี ความเชื่อ คติชน (สุจริต บรรพต, 2555: 12 และ ทินกร บัวพูล และสมศักดิ์ ศิริวิโรจน์สกุล, 2552: 47) มีการเชื่อมโยงพิธีกรรมเรือมมะม๊วด (รำแม่มด) ที่เกิดจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ และการรักษาความเจ็บป่วยโดยการใช้เสียงดนตรีเป็นสื่อรักษา (สุพรรณี เหลือบุญชู, 2541: 23 และ เชิดศักดิ์ ฉายถวิล, 2557: 12) ผสมผสานการเล่นเจรียง (จำเรียง) และการเล่นตรุษ (ตรด) มีการขับขานเป็นทำนองเสนาะ (ปัทมาพร ชเลิศเพ็ชร, 2542: 112-113 และ บังอร อนุเมธางกูร, 2542: 25-26)

อภิปรายผลการวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเป็นบทการแสดง แสง สี เสียง เพื่อเป็นการเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของเมืองขุขันธ์ในมิติวัฒนธรรม เพื่อรู้ตัวตน สร้างความภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นตลอดจนเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของอำเภอขุขันธ์โดยใช้การแสดงเป็นสื่อ ซึ่งชุดการแสดงข้างต้นสอดคล้องสอดคล้องกับข้อเสนอของเชิดศักดิ์ ฉายถวิล (2566: 6) เรื่อง “อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวิถีวัฒนธรรมสี่เผ่าไทศรีสะเกษ การสร้างสรรค์ในการแสดง แสง สี เสียง เทศกาลลำดวนบาน

สืบสานประเพณีสี่เผ่าไท ศรีสะเกษ” ที่ว่า การจัดแสดงละครอิงประวัติศาสตร์ประกอบการแสดงแสง สี เสียง เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมานำเสนอ ถือเป็นผลงานการสร้างสรรค์ทุนทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ และสัมพันธ์กับงานของศิริวุฒิ วรรณทอง (2568: 69) ที่ว่า การแสดง แสง สี เสียง เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี เพราะจังหวัดศรีสะเกษมีอัตลักษณ์ชุมชนที่โดดเด่นจากแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ อารยธรรมเขมร และวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว และเขมร ซึ่งถือเป็นทุนสำคัญต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้แนวทางของการสร้างบทการแสดงที่ต้องเริ่มสืบค้นต้นทุนทางวัฒนธรรมและที่มาที่ไปของท้องถิ่นในงานนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของโมฬี ศรีแสนยงค์ (2551: 14) เรื่อง “การสร้างบทการแสดง แสง สี เสียง ตำนานบุญสรงกู่ บ้านยางกู่ ตำบลมะอึ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด” กล่าวว่า การสร้างบทการแสดงนั้นจะต้องเริ่มจากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินและปรางค์กู่ในภาคอีสาน ตำนานประเพณีสงกรานต์ ประเภทของการแสดงของภาคอีสาน ประเภทฉันทลักกาณ์ของอีสาน และความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดทั้งการศึกษาภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น และการสังเกตจากสถานที่จริง

ในส่วนประเด็นเรื่องแซนโฎนตา ความสำคัญ คติความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นสารัตถะของชุดการแสดงเรื่องนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอของวิศเวศ อุดมเดชาณัติ (2550: 219) ที่ว่า แซนโฎนตาเป็นพิธีกรรมสารทเขมร จะจัดขึ้นในวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 10 เพื่อเซ่นสรวงดวงวิญญาณผีบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นการอัญเชิญผีพ่อแม่ปู่ย่าตายายผู้ล่วงลับให้ลงมารับประทานอาหารที่ลูกหลานจัดไว้ให้ โดยมีพิธีการส่งโฎนตา การรับโฎนตา และการเรียกโฎนตา โฎนตามี 2 ประเภท คือ โฎนตาเก่าและโฎนตาใหม่ “โฎนตาเก่า” คือ การส่งโฎนตาของครอบครัวที่มีลูกหลานแล้ว นำอาหารต่าง ๆ ไปส่งปไหว้พ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ยังมีชีวิตอยู่ และ “โฎนตาใหม่” คือ การส่งโฎนตาของหนุ่มสาวที่หมั้นกันแล้ว แต่ยังไม่แต่งงานกัน จะต้องส่งโฎนตาให้กัน คือ ชายจะต้องส่งเครื่องใช้ในครัวเรือนให้หญิง ส่วนฝ่ายหญิงจะต้องส่งอาหารคาวหวาน ให้ฝ่ายชาย และการศึกษาครั้งนี้ยังสัมพันธ์กับงานศึกษาของสุภาลักษณ์ วิปราชญ์ (2564: 135) ที่ว่ากระบวนการผลิต การแสดง แสง สี เสียง ควรอิงที่มาที่ไปทางวัฒนธรรม คติความเชื่อ ชื่อบ้านนามเมือง ดังกรณีความเป็นมาของประเพณีบุญผะเหวด หรือบุญมหาชาติ คืองานมหากุศลที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวจังหวัดร้อยเอ็ดได้ยึดถือและปฏิบัติตามประเพณีไทยโดยสอดคล้องกับคำขวัญของจังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งนี้ยังได้นำระบบเสียง และเทคนิคการใช้แสงไฟต่างๆ เข้ามาเพิ่มเพื่อความหลากหลายให้กับอรรถรสในการรับชม

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความสำคัญทางวัฒนธรรมของพื้นที่แถบนี้ตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงต้นรัตนโกสินทร์ การจินตนาการเชื่อมโยงความกตัญญูที่ถูกปลูกฝังโดยบรรพชนสู่แซนโฎนตา นำมาสู่การสร้างบทแสดงนำเอาองค์ประกอบสำคัญหลัก ๆ มา กล่าวไว้ 7 หัวข้อ คือ ที่มาของการแสดง โครงเรื่องย่อ การจัดแบ่งฉากและเหตุการณ์ บทแสดง ดนตรีและเพลง ตัวละคร และลักษณะเครื่องแต่งกายของตัวละคร ดังกล่าวเป็นการเสนอแนะแนวทาง

หรืออาจพิจารณาถึงปัญหาหรืออุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น และคิดหาวิธีป้องกันเพื่อให้ผลการจัดงานมีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จตามเป้าประสงค์

ข้อเสนอแนะ

1.การจัดแสดงโดยใช้สถานที่จริงควรสัมพันธ์กับฉากของวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมแซนโฎนตาเพื่อความสมจริงมากขึ้น

2.หากนำบทนี้ไปแสดงควรเชื่อมโยงกับเรื่องราวของสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะรัชกาลที่ 1 ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณและสัมพันธภาพที่ดีต่อบรรพชนคนเมืองขุขันธ์ และรัชกาลที่ 10 ที่ปลูกฝังเรื่องความรักชาติรักท้องถิ่นด้วย

3.การศึกษาครั้งนี้อาจเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาเพื่อการสร้างและพัฒนาบทการแสดงละครแสง สี เสียง ตลอดจนท่ารำ ในพื้นที่อื่นๆ ต่อไปได้ หรือเป็นการนำเรื่องราวของลักษณะภูมิลักษณ์ ภูมิสังคม มาประดิษฐ์เป็นชื่อชุดการแสดง เช่น การรำลุ่มน้ำในงานแซนโฎนตา พ.ศ.2568 ที่เป็นการหลอมรวมทางจิตวิญญาณที่สะท้อนความสำคัญของลุ่มน้ำกับบทบาททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเมืองขุขันธ์อย่างครบถ้วนและลึกซึ้งด้วยเช่นกัน

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาครั้งนี้ศึกษาถึงการสร้างบทการแสดง แสง สี เสียง “อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตา บูชาบรรพชน” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ใช้ดำเนินการจัดแสดงในท้องถิ่นปี 2567 ที่ผ่านมา ได้แสดงถึงชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับร่องรอยอารยธรรมเขมรในพื้นที่อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และประเด็นดังกล่าวถือเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงกับสารทแห่งความกตัญญูที่มีต่อบรรพชนผู้สร้างบ้านแปงเมือง จนกระทั่งได้รับอิทธิพลจากล้านช้าง และสยาม ก่อกำเนิดกลุ่มชนเลี้ยงช้างนามว่า “ตากะจะ” อิทธิพลและความเชื่อเรื่องแซนโฎนตายังคงสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันผ่านการแสดงละคร ซึ่งถือเป็นการสร้างความรับรู้แบบใหม่ในสังคมไทยยุคร่วมสมัยหรือยุคดิจิทัล โดยนำเสนอให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 5 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2552). *งานบุญเดือนสิบ สารทแห่งการอุทิศ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กลุ่มงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2562ก). *แหล่งเรียนรู้ต้นแบบกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย*. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

_____. (2562ข). *แหล่งเรียนรู้ต้นแบบกลุ่มชาติพันธุ์ลาว*. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

_____. (2562ค). *แหล่งเรียนรู้ต้นแบบกลุ่มชาติพันธุ์เขมร*. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

_____. (2562ง). *แหล่งเรียนรู้ต้นแบบกลุ่มชาติพันธุ์เยอ*. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2563). *การผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอเมือง และอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

_____. (2566). *คม คิด คน เขมร: รวมบทความด้านศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมเขมร*. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2556). *เรื่องผีในอีสาน: ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ส่วย และเวียดนาม ที่อาศัยอยู่ในบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทย*.อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

_____. (2563). *ร่องรอยของอารยธรรมเขมรในเมืองอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

เชิดศักดิ์ ฉายถวิล. (2557). *ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” และ “วิถีแห่งดนตรี” มิติทางวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์แห่งสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร.* ศรีสะเกษ: ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

_____. (2566). *อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวิถีวัฒนธรรมสี่เผ่าไทศรีสะเกษ การสร้างสรรค์ในการแสดง แสง สี เสียง เทศกาลดอกลำดวนบาน สืบสานประเพณีสี่เผ่าไทศรีสะเกษ.* ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

บรรณ มากนวล. (2562). *ขุขันธ์วานนี้.* ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2550). *ประวัติศาสตร์อีสาน.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ทินกร บัวพูล และสมศักดิ์ ศิริวิโรจน์สกุล. (2552). *ศิลปะกับการสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธันยพงศ์ สารรัตน์. (2564). *ประวัติศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษ.* ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2567). เรื่อง ด้วยรักแก่ผู้ล่วงลับ: พัฒนาการของความเชื่อเรื่องผีบรรพชนจากพิธีแซนโฎนตาของอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ในช่วงยุคสร้างบ้านแปงเมืองจนถึงยุคประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตขอนแก่น.* ขอนแก่น: คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตขอนแก่น. วันที่ 22 ธันวาคม. หน้า 82-97

_____. (2561). “ตำนานการตามช้างเผือก” กับการรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่แนวทางการพัฒนาในจังหวัดศรีสะเกษ. ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.* สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.วันที่ 15 กันยายน. หน้า 119 – 135.

นิติภูมิ ขุขันธิน. (2553). *เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบรรพบุรุษเมืองขุขันธ์.* ศรีสะเกษ: สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตศรีสะเกษ.

_____. (2566). *ศาลหลักเมืองขุขันธ์.* ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตศรีสะเกษ.

_____. (2568). *ประเพณีแซนโฎนตาเมืองขุขันธ์ สารทของความกตัญญู.* ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตศรีสะเกษ.

_____. (6 กรกฎาคม 2567). ปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์.

บรรณ มากนวล. (2562). *บรรณ...บันทึก.* ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

บุญยงค์ เกศเทศ. (2557). *ผีวิถีคน : ความเชื่อและการพึ่งพาระหว่างคนกับผี.* กรุงเทพฯ: อินทนิล.

บังอร อนุเมธางกูร. (2542). *พฤติกรรมการสอนนาฏศิลป์.* สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

ปัทมาพร ชเลิศเพ็ชร. (2542). *นาฏศิลป์ไทย.* สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

ประกาศิต อานุภาพแสนยากร และคณะ. (2567). *สุขใจไปขุขันธ์ เที่ยวด้วยกันแซนโฎนตา ศรีสะเกษ.* ศรีสะเกษ: พานทอง.

ประไพ ขุขันธิน. (6 กรกฎาคม 2567). ปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์.

เปรมฤดี มุสิกนันท์. (2534). *การเขียนและการตัดต่อบทละคร.* กรุงเทพฯ: ชนะการพิมพ์.

พจนานุกรมเขมร-ไทย. (2550). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการร่วมไทย-กัมพูชา เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านวัฒนธรรม.

ไพฑูรย์ มีกุศล. (2532). *เอกสารประกอบคำสอน ประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน.* มหาสารคาม: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ภราดร ศรปัญญา และคณะ. (2558ก). *ศรีสะเกษ 1 : ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม.* อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

_____. (2558ข). *ศรีสะเกษ 2 : ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม.* อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป.

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2567). *บทละคร อารยะขุขันธ์ รอยทางแห่งศรัทธา แซนโฎนตาบูชาบรรพชน.* ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

เมธาวี ศิริวงศ์. (2556). *ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา งานเทศกาลประเพณีแซนโฎนตา อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ.* (วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม)). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

โมฬี ศรีแสนยงค์. (2551). *การสร้างบทแสดงแสง สี เสียง ตำนานบุญสรงกู่ บ้านยางกู่ ตำบลมะอึ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด.* (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์). มหาสารคาม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

_____. (2552). การสร้างบทแสดงแสง สี เสียง ตำนานบุญสรงกู่ บ้านยางกู่ ตำบลมะอึ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารช่อพะยอม. 20*(2552), 3-10.

ยโสธารา ศิริภาประภากร และคณะ (2561). เปรตกับความสัมพันธ์กับประเพณีแซนโฎนตาของชาวไทยเขมร. *วารสารวนัมฎองแหรกพุทธศาสตรปริทรรศน์. 5*(1): 41-52.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ. (2557). *ศิลปะเขมร.* กรุงเทพฯ: มติชน.

วิลาวัลย์ ธรรมวัตร. (6 กรกฎาคม 2567). ปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์.

วิศเวศ อุดมเดชาณัติ. (2550). *การศึกษาวัฒนธรรมทางภาษา : กรณีชื่อหมู่บ้านนามเมืองอำเภอขุขันธ์และอำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ.* (วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ไทยศึกษา)). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. (2544). กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *แอ่งอารยธรรมอีสาน.* กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิริวุฒิ วรรณทอง. (2568). กระบวนทัศน์กับการจัดการอัตลักษณ์ชุมชนจังหวัดศรีสะเกษเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี. *วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.12*(1), 68-84.

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2521). *พระปฐมสมโพธิกถา.* กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

สมทอง เกิดโภค. (2555). *ประวัติศาสตร์ พงศาวดารเมืองสุรินทร์ สังขะ ขุขันธ์.* สุรินทร์: บ้านเกิดโภค.

สารภี ขาวดี. (2559). *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประดิษฐ์*. (วิทยานิพนธ์ อ.ด.(ภาษาไทย)). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2548). *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

สัจภูมิ ละออ. (2568). *ผีเขมร*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

สุทัศน์ กองทรัพย์. (2556). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานใต้ ระหว่าง พ.ศ.2302-2450*. มหาสารคาม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

สุทัศน์ ประทุมแก้ว และ อุทัย ภูคดหิน. (2561). แซนโฎนตา: ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตร้อยเอ็ด. 8*(2), 171-180.

สุพรรณี เหลืองบุญชู. (2541). *ดนตรีและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน*. มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุเพียร คำวงศ์. (6 กรกฎาคม 2567). ปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์.

สุภาลักษณ์ วิปราชญ์. (2564). *กระบวนการผลิตการแสดง แสง สี เสียง ตำนานพระเวสสันดรชาดกจังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์ ศป.ม.(ศิลปะการแสดง)). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สุริยา บรรพลา. (2555). *แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านจังหวัดเลย*. เลย: โปรแกรมวิชานาฏยศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.